

Список використаних джерел

1. Дробинская О.А. Диагностика нарушений развития у детей: клинические аспекты. – М.: Школьная пресса, 2006.
2. Голдберг Д., Бенджемин С., Крид Ф. Психиатрия в медицинской практике. – К.: Сфера, 1999.
3. Коркина В.М., Лакосина Н.Д., Личко А.Е. Психиатрия. – М.: Медицина, 1995.
4. Книга для учителя вспомогательной школы / Под ред. Г.М.Дульнева. – М.: Просвещение, 1959.
5. Синьов В.М., Коберник Г.М. Вступ до спеціальності “Дефектологія”. – К.: Вища школа, 1995.

The article is devoted the short characteristics of features of psychological development children with mental backwardness progredient and no-progredient groups.

Key words: mental backwardness, oligofrenia, dementia.

Отримано: 17.02.2009

УДК 159.922.1

Т.В.Говорун

Соціально-економічні аспекти гендерної асиметрії

У статті представлено статистичні дані, які ілюструють гендерну диференціацію професійно-освітніх інтересів студентської молоді й соціально-економічного статусу чоловіків та жінок в Україні. Аналізується проблема суспільно-психологічних чинників, які стоять на перешкоді досягненню реального рівноправ'я статей.

Ключові слова: гендерна асиметрія, соціально-освітній рівень, суспільно-економічний статус, рівноправ'я статей.

В статье представлены статистические данные, иллюстрирующие гендерную дифференциацию профессионально-образовательных интересов студенческой молодежи и социально-экономического статуса мужчин и женщин в Украине. Анализируется проблема общественно-психологических факторов, которые являются преградой достижения реального равноправия полов.

Ключевые слова: гендерная ассиметрия, социально-образовательный уровень, общественно-экономический статус, равноправие полов.

Конституція України забезпечує рівні громадянські права і свободи чоловіків та жінок. Правове поле України ґрунтується на дотриманні принципу рівноправ'я статей у здобутті освіти, професії, охороні здоров'я тощо. У 1980 р. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), у якій ідеться про те, що “держависторони вживають усіх відповідних заходів з метою... змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків та жінок для викорінення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок”.

Запровадження політики гендерної рівності стає в Україні однією із важливих передумов розбудови громадянського суспільства. Невипадково на Саміті тисячоліття ООН однією із цілей розвитку тисячоліття, підтверджених Україною, є сприяння гендерній рівності та надання більше повноважень жінкам.

Згідно із зобов'язаннями Україна планує до 2015 р. забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30% частки жіночої статі у представницьких органах влади і на вищих щаблях вертикалі влади, скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків. Зважаючи, що на місцевому рівні в органах виконавчої влади представлено більше жінок (понад 60 відсотків), можна зробити висновок, що децентралізація посилить повноваження жіноцтва.

Важливим показником гендерної політики є індекс гендерного розвитку. Якщо гендерний вимір розвитку в країні невисокий, це означає, що в ній існує низка проблем щодо рівноправ'я статей.

Освітній компонент складається з індексу грамотності серед дорослого населення та сукупної частки учнів у навчально-освітніх установах (СЧУ). Україна має високі показники за обома позиціями. Показник грамотності серед дорослих (15 років і старших) стабільно високий і сягає 98,8% як для жінок, так і чоловіків.

Загалом, за освіченістю статей Україна має високий показник гендерної рівності, про що свідчить частка жінок як у

системі середньої освіти, так і в динаміці частки жінок серед студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації (табл. 1 і 2).

Таблиця 1

Питома вага осіб жіночої статі серед учнів, студентів у % до загальної чисельності тих, хто навчається

(За даними Державного інституту проблем сім'ї та молоді)

Денні загальноосвітні навчальні заклади*	Професійно-технічні навчальні заклади*	Вищі навчальні заклади		Підготовчі відділення при ВНЗ**
		I, II рівнів акредитації**	III, IV рівнів акредитації**	
49,5	40,1	53,1	54,1	52,9

*На кінець 2002 р.

**На початок 2002/2003 навчального року

Таблиця 2

Динаміка частки осіб жіночої статі серед студентів вищих навчальних закладів у % до загальної чисельності студентів*

Рівні акредитації	1995/1996	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003
I, II	55,6	54,5	54,0	53,5	53,1
III, IV	49,9	51,9	52,6	53,4	54,1

*На початок навчального року

Розподіл статей у різних за профілем навчальних закладах засвідчує певний дисбаланс у цій сфері. Гендерна асиметрія спостерігається в “маскулінізації” та “фемінізації” студентського контингенту серед певних видів середніх спеціалізованих і вищих навчальних закладів та відповідного профілю спеціалістів у структурі професійної зайнятості чоловіків і жінок (табл. 3). Наприклад, освітні заклади гуманітарного, медичного, соціально-культурного та педагогічного спрямування є привабливими для жінок, а військової справи, національної безпеки, державного управління, транспортного, інженерного, економічного та юридичного – для чоловіків. Таку гендерну диспропорцію можна пояснити однобічністю гендерної соціалізації, а також психологічним тиском навіюваних соціумом статевої стереотипів.

Таблиця 3

**Частка жінок серед студентів, які навчаються для здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня на початок 2002/2003 навчального року
(За даними Держкомстату України)**

За галузями знань	Усього	З них жінки, %	У тому числі рівня			
			магістра	спеціаліста	бакалавра	молодшого спеціаліста
1	2	3	4	5	6	7
Усього	2 269 767	53,9	51,7 %	56,4 %	53,0 %	51,8 %
Робітничі професії	8141	45,8	—	—	—	—
Освіта	209 292	70,5	7843	87 933	25 650	26 077
Культура і мистецтво	65 133	70,6	1011	16 118	8188	20 645
Гуманітарні науки	102 094	77,6	8116	47 396	23 174	527
Соціальні науки	40 393	76,6	2318	17 736	10 256	618
Економіка, комерція та підприємництво	676 804	69,3	44 921	178 622	128 210	117 428
Право	178 115	46,1	2972	41 937	16 654	20 562
Природничі науки	76 549	61,7	5129	19 937	16 195	5996
Математика й інформатика	60 589	37,2	2628	9005	7165	3716
Інженерія	553 993	26,1	13 505	37 853	36 313	56 988
Транспорт	70 184	24,2	1572	6062	2064	7253
Медицина	128 864	77,0	8698	28 197	3488	58 832
Архітектура	5090	54,8	444	622	1384	337
Сільське господарство, лісництво і рибництво	71 774	36,9	1596	8563	5307	11 016
Військові науки	12 077	1,9	7	174	54	—
Державне управління	4162	32,0	1330	—	—	—
Національна безпека	2641	19,6	—	320	198	—
Специфічні категорії	3875	54,0	1148	943	—	—

У системі освіти, медичного обслуговування, торгівлі, культури, соціального забезпечення, в агропромисловому комплексі, *тобто у сферах із найнижчим рівнем заробітної плати*, працюють переважно жінки. Вони переважають і на роботах, де більшість виробничих операцій виконується вручну. Середній розмір заробітної платні у жінок становить 73 % оплати чоловіків, адже вони працюють переважно на менш

престижних роботах і мають, відповідно, нижчий тарифікаційний розряд. Хоча посадові оклади для чоловіків у “фемінізованих” сферах професійної зайнятості є такими, як і для жінок, чоловіки, як правило, обіймають там більш високооплачувані посади. Крім того, кваліфікація жінок підвищується значно повільніше, ніж чоловіків, гальмуючись у період народження і виховання малолітніх дітей.

У сфері малого бізнесу частка жінок сягає 30%, крупними підприємцями України є переважно чоловіки. Якщо донедавна жіноцтво становило основний контингент працівників системи закладів громадського харчування, торгівлі, то за роки економічної трансформації ці посади стали цілком чоловічими. Жінок першими відправляють у неоплачувані відпустки, скорочують під час реорганізації підприємств і державних закладів.

Заданими економіста Л. Лобанової, частка жінок на ринку праці на території СРСР наприкінці 80-х років ХХ ст. складала 55%. У суспільному виробництві в Росії їх працювало 52%, в Україні та Білорусі – 53%. Такої високої зайнятості жінок не було в жодній із розвинутих країн. У розвинутих країнах їх було значно менше: у США – 28,5%, Канаді – 16,9%, у країнах Західної Європи – 32%. Особливо великий розрив був у сільськогосподарському виробництві. В Україні частка жінок серед працівників сільського господарства становить майже 45%, у США – 16,7%, Канаді – 19,3%, Австралії – 13,9%, Японії – 24,4%. Це спричинено технічною відсталістю виробництва і великою питомою вагою ручної праці.

Переважає більшість жінок продовжує працювати у “непрестижних” сферах, з низькою зарплатою, на маломеханізованих і шкідливих для здоров’я ділянках. Непрестижні робочі місця, маломеханізована фізична праця, важкі її умови часто є для жінки єдиною можливістю мати підвищену платню, додаткову відпустку, скорочений робочий день, гнучкий графік праці та інші “пільги”. Тобто економічна активність жіноцтва спричинена не внутрішніми мотивами самовизначення, самореалізації, а суспільно нав’язаною необхідністю, необхідністю задоволення базових потреб родини.

Здобувши юридично рівні права з чоловіками на освіту, професію, просування по службі тощо, жінки не змогли їх повноцінно реалізувати через нерозвинутість побутової

інфраструктури. *Подвійна зайнятість*, зумовлена необхідністю поєднувати кар'єру, суспільну працю з домашньою (доглядом за дітьми, батьками, веденням домашнього господарства), важким тягарем лягла на плечі жінки, гальмуючи її особистісний розвиток, громадсько-політичну активність, професійне зростання. За високий соціальний статус, професійну кар'єру жінки часто розплачуються малодітністю або незаміжжям. Право на материнство вони змушені підкріплювати пошуком будь-якої роботи, яка давала б змогу матеріально утримувати сім'ю і дітей. Оскільки материнство вимагає гнучкого графіка роботи, неповного трудового дня, то більшість жінок орієнтується на професії у сферах освіти та обслуговування.

Соціологи підрахували, що жінка в середньому витрачає на сімейні справи (приготування їжі, прання, придбання продуктів тощо) у 6-8 разів більше часу, ніж чоловік. Прибиранням квартири займається понад 80 % жінок і лише до 20 % чоловіків. Допомагають дітям у підготовці шкільних завдань понад 70 % жінок і лише 10 % чоловіків. Особливо різучі гендерні відмінності в бюджеті позаробочого часу. Так, приготування їжі забирає у жінок 10-12 годин на тиждень, у чоловіків – 1-1,5 години, купівля продуктів – відповідно 4 і півгодини, прання – 4 години і 15-20 хвилин тощо.

За таких умов жінки є бранками хатнього патріархату, змушені нести подвійний тягар навантажень.

Хоча жінок серед осіб з вищою та середньою спеціальною освітою є більше, влада в Україні належить чоловікам. Наприклад, майже кожен другий (48 %) чоловік з вищою та середньою спеціальною освітою посідає керівну посаду. Частка жінок в управлінських структурах є мізерною, водночас у виконавських становить майже 62 %. Низький відсоток жінок у вертикалі державної влади (серед голів обласних держадміністрацій немає жодної жінки) свідчить про низькі їх можливості творити політику держави, впливати на суспільно важливі рішення. Якщо в парламентах та урядах західних, особливо скандинавських країн, частка жінок сягає 40-50 %, то серед українських урядовців є лише одна жінка (у складі нещодавно створеного уряду Іспанії жінок 50 %, уряду Ірану – понад 20 %).

За радянських часів відсоток участі жінок у владних структурах гарантувався квотами. Квотовані депутати,

представниці жіноцтва, виконували переважно “декоративні ролі”, які не мали нічого спільного із соціальним захистом жіноцтва, що давало підстави вести мову про тодішню декларовану та реальну участь жінок у державному управлінні.

Аналіз представництва жінок в органах державної влади, передвиборчих партійних списках підтверджує низький рівень політичної активності жіноцтва. Жіночі неурядові організації є ще малочисельними, орієнтованими переважно на соціальний захист дітей і жінок, не здатні підняти політичну активність та об'єднатись у єдиний жіночий рух. Зважаючи на те, що серед виборців 62 % становлять жінки, можна зробити висновок, що жінки не прагнуть змін свого буття. Чи не тому Сімона де Бовуар констатувала, що найбільшими ворогами жіночих справ є самі жінки. Державне забезпечення гендерної політики передбачає інтегрування політики гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, проведення *гендерної експертизи* трудового законодавства, реальне забезпечення рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, формування гендерної культури в суспільстві. Оскільки реальне становище жінки відрізняється від становища чоловіка, то особливий наголос у структурі гендерних стратегій та їх реалізації ставиться на політиці щодо становища жінок. Це не виключає поліпшення статусу чоловіків, формування їх демократичного гендерного світогляду, активізацію форм державної діяльності у сфері тендеру. Отже, складовими державної гендерної політики є забезпечення жінкам рівного соціального статусу з чоловіками шляхом розширення можливостей для їх рівноправного розвитку, орієнтації на паритетність стосунків з чоловіками як соціально-демографічною групою, відмова від патерналістського підходу на користь гендерно чуйного.

Гендерно чуйний підхід концентрує увагу на рівності соціального статусу й представленості чоловіків і жінок на всіх щаблях управлінської та виконавчої влади.

Концепція сталого розвитку передбачає не заходи щодо чи заради жінок, а створення сприятливого економічного, політичного і культурного середовища для забезпечення реалізації конституційного рівноправ'я на практиці.

Життєво важливими сферами *гендерних досліджень* в Україні є також такі питання, як сприяння збалансованому розподілу робочих і сімейних обов'язків жінок та чоловіків,

зміцнення егалітарних стосунків у сім'ї, ліквідація професійної сегрегації (розділення, поділу) й всіх форм дискримінації статей, запобігання насильству щодо жіночої та чоловічої статей, створення рівноправних умов для соціалізації хлопчиків і дівчаток тощо.

Наукові дослідження з проблем гендеру мають ґрунтуватися на вивіренних принципах, розроблених і схвалених провідними науковими центрами гендерних досліджень. Порушення цих принципів може спричинити науково некоректні висновки навіть палких прихильників статевої рівності. *Найчастіше зазнають порушень принципи статевої парності вибірки дослідження.* Наприклад, стверджується, що при скороченні робочих місць звільняють переважно жінок, оскільки саме їх більше серед зареєстрованих на біржах працевлаштування. Тим часом виявляється, що чоловіки, яких звільнили при скороченні, не звертаються до послуг бірж, а воліють знайти нове робоче місце або перекваліфікуватися самотужки.

Має братися до уваги етнокультурна специфіка контингенту досліджуваних чоловіків і жінок. В американських гендерних дослідженнях, наприклад, враховується той факт, що білі американки активно включаються в кампанію проти раку молочної залози шляхом пропагування знань з ранньої діагностики захворювання чи необхідності хірургічного втручання, а чорношкірі американки віддають перевагу пасивному очікуванню летального результату. Дані, здобуті під час вивчення, наприклад, статевої поведінки певного етнічного контингенту чоловіків і жінок, не можна механічно переносити на характеристику іншої етногрупи. Своєрідною некоректністю спеціалістів з гендерних досліджень є некритичні запозичення постулатів як із Заходу, так і зі Сходу, ігнорування, наприклад, етноспецифіки жінок/чоловіків росіян та жінок/чоловіків українців, татарського населення тощо.

Використання методів математичної статистики для обробки експериментальних даних, обчислення довірчих інтервалів тощо дає змогу виявити об'єктивні тенденції, уникнути хибних умовисновків.

Загалом, дедалі більше українців починають усвідомлювати, що неможливо змінити роль жінки, її становище в сім'ї та суспільстві без відповідних змін ролі та становища чоловіків.

Як влучно зазначила М. Богачевська-Хом'як, саме “у розвинутих демократіях індивідууми творять суспільство, яке формує дієздатну державу”.

Висновки

Гендерний паритет є важливим критерієм рівноправ'я статей у здобутті освіти, професійній зайнятості, охороні здоров'я, участі в роботі управлінських структур. Ним передбачено проведення кількісного і якісного аналізу співвідношення та позицій статей в різних галузях суспільного життя.

Гендерний індекс людського розвитку враховує тривалість життя чоловіків і жінок, співвідношення їх економічного статусу, освіти, зайнятості в сфері суспільного виробництва.

Адміністративну політику, орієнтовану на підтримку гендерної рівноваги в усіх ланках управлінської та виконавчої діяльності, називають гендерно чуйною. Гендерно орієнтована соціальна політика полягає в забезпеченні рівного доступу та можливостей статей до освітніх, виробничих, культурних, медичних ресурсів. Гендерна асиметрія спостерігається при диспропорції статистичних показників, що характеризують ступінь представленості статей.

Порівняльний аналіз статусу чоловіків і жінок на рівні освіти, суспільної праці, політики, ринку праці виявляє їх відмінності. Соціальний статус жіноцтва більш обмежений. Порівняльний аналіз бюджету позаробочого часу українських чоловіків і жінок засвідчує, що жінки беруть на себе непропорційно велику частку відповідальності за реалізацію господарсько-побутової та виховної функцій сім'ї.

Список використаних джерел

1. Алешина Ю. Е., Волович А. С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С. 28-32.
2. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб., 2001. – 456 с.
3. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку // Гендерні студії: Спец. випуск Незалежного культурологічного часопису “Г”. – Львів, 2000. – № 17. – С 5-13.
4. Власенко Н. С., Виноградова Л. Д., Калачова І. В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 54 с.

5. Гаврилица О. А. Чувство вины у работающей женщины // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 65-70.
6. Гендерная автобиография // Пол женщины: Сб. статей по гендерным исследованиям. – Алматы, 2000. – С. 111-112.
7. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами: навчально-методичний комплекс з піді оіюіши гронерів програми. – К.: Логос, 2003. – 72 с.
8. Грабовська І. Проблеми та перспективи жінки в сучасній українській політиці // Сучасність. – № 6. – 2001. – С. 54-60.
9. Жінка на порозі ХХІ століття: становище, проблеми, шляхи соціального розвитку: Зб. матеріалів Всеукр. конгресу жінок, Київ, 21—23 травня 1998 р. – К.: НВФ “Студцентр”, 1998. – 184 с.
10. Исследование гендерных ролей // Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. – СПб.: Питер, 2000. – С. 199-207.
11. Кесслер-Херрис Э. Женский труд и социальный порядок // Антология гендерной теории. – Минск, 2000. – С. 171—189.
12. Майерс Д. Социальная психология. – Москва – Харьков – Минск, 1999. – 688 с.
13. Мэддок Д. Семья на пороге третьего тысячелетия. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1995. – С. 86-108.
14. Турецкая Г. В. Страх успеха: психологическое исследование феномена // Психологический журнал, 1998. – № 1. – С. 37-46.

The article contains statistical data, which illustrate gender differences in vocational and educational interests of students youth and social-economical men's and women's status in Ukraine. The problem of social and psychological factors, which are staying as barriers on the way of reaching real sexes equality, has been analyzed.

Key words: gender asymmetry, social-educational level, societal-economical status, sexes equality.

Отримано: 25.02.2009